

Kierunki działalności sportowo-oświatowej i kulturalnej Łódzkiego Klubu Sportowego w Drugiej Rzeczypospolitej

*Ślubujemy..
Gdziekolwiek rzuci nas los, pamiętać będziemy,
że sportu uczyliśmy się w ŁKS¹*

Abstract. The sports, educational and cultural activities of the Łódź Sports Club in the Second Polish Republic (1918-1939)

The operations of the Łódź Sports Club in the interwar period are an important part of the history of sport in the city of Łódź, as well as Poland. The Club's prestige and successes should be chiefly attributed to the athletes' and the coaches' commitment, coupled with the activists' organisational skills. A historical analysis of the Club's operations indicates that, in addition to training athletes in various disciplines, the establishment was also involved in a wide range of impressive cultural and educational activities. These centred on organising reading rooms, talks, lectures, social meetings and trips as well as promoting patriotic values and the idea of fair play. Hence, the Club's educational work was channelled into axiological models of sports competition on the one hand, and into propagating education and culture on the other.

Keywords: Łódź Sports Club, education, sport, associations, interwar period

Wśród wielu łódzkich stowarzyszeń działających w okresie międzywojennym o charakterze zawodowym, dobroczynnym, kulturalno-oświatowym i społecznym, szczególne znaczenie miały stowarzyszenia sportowe. Rozpatrując tematykę stowarzyszeń sportowych w Łodzi, możemy dostrzec, że cechuje je pewna wieloaspektowość funkcjonowania. Ich działalność dotyczyła bowiem nie tylko sfery sportowej, ale obejmowała również aspekty ustawodawcze, polityczne, a także edukacyjne. Godna uwagi jest zwłaszcza zapoczątkowana w okresie zaborów tradycja pracy kulturalno-oświatowej. Ta swego rodzaju

¹ Fragment tekstu ślubowania na przyjęcie w poczet zawodników ŁKS.

ju misja oświatowa polegała na wychowaniu i kształceniu osób będących członkami stowarzyszeń sportowych. Istotę i wymiar tych działań warunkowała przede wszystkim świadomość i wrażliwość działaczy sportowych na sprawy edukacji. To właśnie dzięki ich intuicji pedagogicznej zwykle stowarzyszenie sportowe zyskiwało dodatkowy prestiż i uznanie społeczne. Kształtowało ono wówczas nie tylko zdrowych i sprawnych sportowców, ale i światłych oraz postępowych przedstawicieli danego klubu.

Spuścizna źródłowa i historiograficzna dotycząca łódzkiego sportu przepełniona jest informacjami opisującymi pracę sportowo-oświatową Łódzkiego Klubu Sportowego (dalej: ŁKS lub Klub). Działalność ŁKS w okresie międzywojennym należała do wyróżniających się spośród innych, równie dynamicznych i wszechstronnie zorganizowanych łódzkich stowarzyszeń sportowych, takich jak: Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Klub Sportowy Polska YMCA, Robotniczy Klub Sportowy Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, Klub Sportowy „Geyer” i inne².

Koncepcja ujęcia dziejów ŁKS według klucza oświatowego ma uwarunkowanie merytoryczne, jak i metodologiczne. Podstawowe kryterium sprawcze stanowiła bowiem dostateczna baza źródłowa oraz opracowania³ ukazujące funkcjonowanie Klubu. Analiza materiału badawczego ukazała wielowymiarowy charakter funkcjonowania ŁKS. Działalność ta skupiała się bowiem nie tylko na polu sportowo-organizacyjnym, lecz obejmowała także wiele innych obszarów pozasportowych, nadając im walory edukacyjne.

Innym uzasadnieniem podjęcia tematyki działań oświatowych w dziejach Klubu była próba przełamania swoistego impasu faktograficznego w badaniach poświęconych dziejom ŁKS. Podjęta w niniejszej pracy próba naszkicowania działań wychowawczych i kulturalno-oświatowych Klubu stanowi pierwszą tego typu inicjatywę historiograficzną. Autor wykonując czynności badawcze, skupiał się przede wszystkim na poszukiwaniu wartości pedagogicznych w działalności ŁKS⁴.

Działalność sportowo-oświatowa ŁKS swymi formami i metodami obejmowała sfery edukacji, które były tożsame z ideowymi założeniami oświaty pozaszkolnej. Urządzane przez Klub odczyty, zebrania dyskusyjno-programowe, kursy, wycieczki i różnorodne imprezy rozrywkowe dostarczały i pogłębiały zasób wiedzy, i przeżyć ich uczestników. Jednocześnie należy pamiętać, że ŁKS działał w trudnych warunkach edukacyjnych, gdyż Łódź w odróżnieniu do innych miast w Polsce (np. Poznań, Kraków czy Warszawa) nie posiadała tradycji ani planów, które zakładałyby utworzenie akademickiej placówki

² W artykule używa się zamiennie pojęć: klub i stowarzyszenie. Por. D. Dudek, *Pojęcie klubu sportowego*, „Studia Humanistyczne AWF w Krakowie” 2005, nr 5, s. 24–25.

³ Do najważniejszych prac poświęconych dziejom ŁKS należą wydania jubileuszowe. Były to: *Jednodniówka Jubileuszowa Łódzkiego Klubu Sportowego 1908–1924*, *Łódzki Klub Sportowy 1908–1933*, *30 lat Łódzkiego Klubu Sportowego 1908 XXX*, *40 lecie Łódzkiego Klubu Sportowego 1908–1948*, *50 lat sportu. Jubileusz Łódzkiego Klubu Sportowego, 1908–1968* *60 lat Łódzkiego Klubu Sportowego*, *Łódzki Klub Sportowy 1908–1983*, *100 lat ŁKS. Dzieje klubu 1908–2008*. Dodatkowo wydawane były również opracowania o charakterze statystycznym, artystycznym i ikonograficznym, mające swe odniesienie do poszczególnych sekcji sportowych ŁKS.

⁴ Zob. G. Michalski, *Strategia badań stowarzyszeń w historii wychowania*, w: T. Gumuła, S. Majewski (red.), *Historia wychowania w kształceniu nauczycieli. Tradycja i współczesność. Teoria i praktyka*, Kielce 2005, s. 92.

oświatowej o programie wychowania fizycznego⁵. Niesprzyjającym faktem było również to, iż na początku lat 30. XX w., odsetek analfabetów w dalszym ciągu wynosił około 20% mieszkańców miasta⁶. Warto natomiast podkreślić, że niewątpliwym sukcesem Łodzi stanowiło szybkie podjęcie uchwały o powszechności nauczania. Ta swego rodzaju lokalna koniunktura edukacyjna, wsparta odgórnie wydatną polityką łódzkiego samorządu oraz ogólnopolskim trendem w zakresie objęcia oświatą szerokich mas społeczeństwa, była tożsama z ideową formułą ŁKS. Atrakcyjność tego Klubu wyrażała się przez jego otwartość na społeczeństwo łódzkie. Polegała ona na przyjmowaniu do stowarzyszenia wszystkich osób, dla których rozwój psychofizyczny stanowił ważną wartość w ich filozofii życia. Tezę tę potwierdzają słowa K. Badziaka: *Określenie: „łódzki” w nazwie klubu należy rozumieć w ten sposób, iż można było należeć do niego bez względu na pochodzenie narodowe oraz wyznanie. Na tym zresztą polegała siła ŁKS oraz jego późniejsze znaczenie w skali miasta*⁷. Zasady rekrutacji szczegółowo regulowały zapisy statutowe, które stanowiły kto, pod jakimi warunkami i na jakich prawach mógł zostać członkiem Klubu. Wprowadzone ograniczenia wiekowe w przynależności klubowej w stosunku do młodzieży szkolnej były wykładnią polityki oświatowej Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP)⁸. Przez cały okres międzywojenny obowiązywał bowiem zakaz przynależności młodzieży szkolnej do klubów i stowarzyszeń sportowych⁹. Statut ŁKS dokładnie precyzował zasady przyjmowania w poczet zrzeszenia. Do Klubu nie mogła należeć młodzież szkolna¹⁰, za wyjątkiem młodzieży akademickiej. Jeśli natomiast chodzi o młodzież w przedziale wiekowym 15–21 roku i nieuczęszczającą do szkoły, to mogła ona należeć do ŁKS w charakterze – uczestnika. Jednak taka osoba nie posiadała wówczas żadnych uprawnień wyborczych¹¹.

⁵ Zob. T. Jałmużna, *Z dziejów akademickiej Łodzi*, Łódź 1996, s. 5–21; A. Bogusz, *Dawna Łódź sportowa: 1824–1945*, Łódź 2007, s. 380.

⁶ B. Szczepańska, *Działalność łódzkiego samorządu miejskiego w dziedzinie oświaty powszechnej i pozaszkolnej w latach 1919–1939*, Łódź 2002, s. 211; zob. też. Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej APŁ), Akta miasta Łodzi (dalej AmŁ), Sprawozdania Statystyczne Wydziału 1919–1928, sygn. 23544, s. 34.

⁷ K. Badziak, *Początki Łódzkiego Klubu Sportowego. Mity a rzeczywistość*, w: M. Goss, W. Filipiak, B. L. Szmel (red.), *100 lat ŁKS. Dzieje klubu 1908–2008*, Łódź 2008, s. 14–15; zob. też *40 lecie Łódzkiego...*, s. 9.

⁸ „Rozwój” 1927, nr 322, s. 7; zob. też T. Biernakiewicz, *O udział młodzieży szkolnej w towarzystwach i klubach sportowych*, „Wychowanie Fizyczne” 1927, Zeszyt 3, s. 60–67.

⁹ D. Dudek, *Krytyczne tezy do naukowych badań nad sportem*, w: T. Jurek, K. Obodyński, S. Zaborniak (red.), *Z dziejów turystyki i sportu w Polsce*, Rzeszów 2009, s. 298–299. Por. „Łódzkie Echo Wieczorne” 1927, nr 293, s. 7; ibidem, 1928, nr 15, s. 7.

¹⁰ Obok młodzieży szkolnej do ŁKS nie mogły należeć tylko osoby ubezwłasnowolnione oraz wyjęte spod prawa na mocy skazujących wyroków sądowych. Zob. APŁ, Urząd Wojewódzki Łódzki (dalej UWŁ), Wydział Społeczno-Polityczny (dalej WSP), Łódzki Klub Sportowy, sygn. 1623, s. 3.

¹¹ Ibidem, s. 3; zob. też „Kurjer Łódzki” 1928, nr 66, s. 8.

Statutowe kierunki działań ŁKS

Jak podają Z. Rusiecki i A. Posner: [...] *statut jest to konstytucja klubu, obejmująca podstawowe zasady działalności stowarzyszenia*¹². Analiza kierunków programowej działalności statutowej ŁKS przez nakreślenie celów i zadań, wskazuje konkretne działania Klubu w procesie wychowawczo-sportowym. Nowelizacja statutu Klubu w dwudziestolecium międzywojennym dokonywała się trzykrotnie, w roku: 1921, 1925 i 1938. Już począwszy od pierwszego statutu zatwierdzonego w 1909 r., ŁKS określał swoją działalność jako apolityczną¹³. Nie brak jednak w działalności ŁKS styczności ze światem polityki. Dowodem tego mogło być chociażby piastowanie funkcji prezesa Klubu przez płk. E. Chilarskiego czy działacza i polityka J. Wolczyńskiego.

Innymi niezwykle ważnymi zapisami w statucie ŁKS były punkty dotyczące charakteru i zakresu działalności Klubu. Warto zaznaczyć, że główny nurt działań sportowych i kulturalno-oświatowych ŁKS rozwijał się wraz z kolejnymi rejestracjami znowelizowanych statutów. Zmiany te jednak nie miały charakteru, które zmieniałyby w sposób istotny oblicze klubu. Najpełniej zdefiniowanymi celami Klubu, są te ustanowione w statucie z 1938 r.¹⁴ Zapisy te zostały zawarte w paragrafie 6. i w pierwszej kolejności głosiły popieranie sportu amatorskiego w odniesieniu do poszczególnych dyscyplin sportowych, uprawianych w sekcjach Klubu.

Postulaty zawarte w statucie ŁKS przewidywały także podjęcie działań wychowawczo-oświatowych. Ich ideowe przesłanie przeciwstawiało się stereotypowemu pogładowi jakoby stowarzyszenia sportowe były siedliskiem złego towarzystwa, kryptozawodostwa, szowinizmu klubowego, złych obyczajów i rekordomanii¹⁵. Wyartykułowana jako postanowienie statutowe idea pracy na polu wychowania fizycznego, proklamowała moralną zdolność Klubu do wychowywania społeczności łódzkiej przez sport.

Przepisy działalności statutowej ŁKS ujęte w paragrafie 7, stanowią prakseologiczną koncepcję doboru środków i sposobów działania w zakresie realizacji celów społeczno- i kulturalno-oświatowych. Podstawowymi środkami były: organizacja ćwiczeń¹⁶ i imprez sportowych, utrzymywanie czytelnicy, urządzenie odczytów i pogadanek na temat sportu, działalność wydawnicza i popularyzatorska pism sportowych.

¹² Z. Rusiecki, A. Posner, *Zasady organizacji klubów i stowarzyszeń*, Warszawa 1933, s. 7.

¹³ Tylko statut z 1925 r. nie posiadał zapisu o bezpartyjności ŁKS.

¹⁴ APL, UWŁ, WSP, Łódzki Klub Sportowy, sygn. 1623, s. 2–11.

¹⁵ D. Dudek, *Krytyczne...*, w: T. Jurek, K. Obodyński, S. Zaborniak (red.), *Z dziejów...*, s. 298–299.

¹⁶ W 1927 r. ŁKS wprowadził obowiązkowe ćwiczenia dla niepełnoletnich członków Klubu. Inicjatywa Klubu inspirowana była rządowymi pracami nad projektem ustawy „O obowiązkowym wychowaniu fizycznym i powszechnym przysposobieniu do obrony Rzeczypospolitej”. Niezastosowanie się do wydanej przez zarząd ŁKS uchwały groziło wykluczeniem z członkowstwa w Klubie. „Łódzkie Echo Wieczorne” 1927, nr 9, s. 7.

Znaczenie i rola działaczy

Sprawna polityka zarządzania ŁKS nie byłaby możliwa bez spontanicznego zapału, jak i wysokich kompetencji sprawczych zwierzchników Klubu. I choć ŁKS był uosobieniem modelu władzy kolektywnej¹⁷, to nie bez znaczenia pozostawał odpowiedni dobór personalny na stanowisko prezesa. Funkcję tę szczegółowo opisali Z. Rusiecki i A. Posner, stwierdzając że: *prezes jest faktycznym wychowawcą młodszych członków klubu – powinien więc w swej pracy stosować metody pedagogiczne. Jako pedagog musi zdawać sobie sprawę z tego, że nie tak przekonywująco nie wpływa na ludzi, jak przykład osobisty. To też prezes powinien być w swej pracy wzorem obowiązkowości, ofiarności, punktualności, grzeczności w stosunku do kolegów itd.*¹⁸ Wspomniani autorzy wskazywali również na jego odpowiedzialną rolę w organizacji życia społeczno-kulturalnego klubu: *Dbaj o to (zwierzchnik klubu – przyp. P. K.), by na terenie klubu była prowadzona praca kulturalno-oświatowa. Klub sportowy bez odczytów, wieczornic i wycieczek staje się zwykłą szkołą gimnastyczną*¹⁹. ŁKS w okresie międzywojennym miał pięciu prezesów, byli to: W. Taubwurel (1910–1922), J. Woźniak (1922–1925), H. Konopka (1925–1929)²⁰, E. Chilarski (1929–1934) oraz J. Wolczyński (1934–1945)²¹.

Rozwinięcie sprawnego poziomu szkolenia sportowego zawodników i uczynienie z ŁKS zrzeszenia o wielosekcyjnym charakterze było zasługą działaczy. Do najwybitniejszych należeli m.in.: C. Rembowski, H. Lubawski, Z. Krachulec, inż. S. Kowalski, Z. Skibicki, A. Heiman, L. Szumlewski, W. Kozielski²². Sukcesy i wartościowe wyniki sportowe nie byłyby możliwe bez wiedzy i umiejętności trenerów, kierowników poszczególnych sekcji i przodowników. Bez wątplenia jedną z tych osób był trener piłki nożnej Węgier, Lajos Czeisler²³, który cieszył się uznaniem nie tylko w Polsce, ale i w Europie. W budowaniu sekcji lekkiej atletyki duże zasługi oddali natomiast dwaj wybitni zawodnicy ŁKS, S. Kostrzewski i C. Rembowski²⁴, którzy *przeszli [...] szkołę francuską lekkiej atletyki, prowadzoną w Warszawie przez Francuza p. Basqueta*²⁵. Trenerem, nauczycie-

¹⁷ Por. Z. Narski, *Zarys wiedzy o stowarzyszeniach*, Toruń 1997, s. 75.

¹⁸ Z. Rusiecki, A. Posner, *Zasady organizacji...*, s. 8–9.

¹⁹ Ibidem, s. 10.

²⁰ Zob. A. Bogusz, *Słownik biograficzny wychowania fizycznego i sportu. Heliodor Konopka*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1992, s. 133–134.

²¹ P. Fisiak, *Poczet prezesów*, w: M. Goss, W. Filipiak, B. L. Szmel (red.), *100 lat ŁKS...*, s. 340.

²² Zob. „Giewont” 1926, nr 3, s. 21.

²³ M. Goss, B. L. Szmel (red.), *Łódzki OZPN – 80 lat: ludzie, fakty, kluby: księga pamiątkowa*, Katowice 2000, s. 25.

²⁴ A. Heiman, S. Kowalski, K. Łukasiewicz (red.), *Jednodniówka jubileuszowa Łódzkiego Klubu Sportowego 1908–1924*, Łódź 1924, s. 39–40. W 1927 r. ukazał się podręcznik pt. „*Gry sportowe: piłka koszykowa, piłka siatkowa, szczyptorniak, hazena, palant amerykański*”, którego autorami byli C. Rembowski oraz kpt. M. Kurlito. „*Łódzkie Echo Wieczorne*” 1927, nr 5, s. 7.

²⁵ M-ki, *Lekka atletyka w Łodzi*, „Stadion” 1924, nr 20, s. 12; „*Kurjer Łódzki*” 1923, nr 174, s. 4.

lem wychowania fizycznego, działaczem i zarazem dziennikarzem dużego formatu był również L. Szumlewski²⁶. To właśnie on pierwszy trenował zdobywczynię brązowego medalu olimpijskiego (pierwszego w dziejach Klubu) w 1936 r. w Berlinie – Marię Kwaśniewską. Szumlewski prowadził również wyteżoną pracę oświatową w zakresie popularyzowania kultury fizycznej w Łodzi. Przykładem mogą być zorganizowane przez niego w 1925 r. zajęcia wieczorne w zakresie ćwiczeń gimnastycznych przy ul. Wólczańskiej 23. Organizowano je nie tylko dla wprawionych sportowców, ale również i dla tych, którzy z regularną aktywnością fizyczną nie mieli nigdy wcześniej do czynienia²⁷. Oprócz pracy Szumlewskiego warto również podkreślić aktywną działalność edukacyjno-sportową W. Kozielskiego²⁸, pracującego w redakcjach „Kuriera Łódzkiego” i „Echa”. Kozielski za pośrednictwem swoich artykułów prezentował ówczesny dorobek myślowy w dziedzinie wychowania fizycznego i sportu. Jego działalność popularyzatorsko-sportowa zbiegła się również z pracami L. Szumlewskiego w Rozgłośni Łódzkiej Polskiego Radia (RLPR). Na antenie tej stacji przygotowywali oni audycje, które były często poświęcone wychowaniu fizycznemu robotników²⁹.

Działacze ŁKS wykazywali także dużą aktywność w pracach organizacyjnych poświęconych budowie struktur związkowych łódzkiego sportu. Byli oni członkami zarządów m.in.: Łódzkiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej, Łódzkiego Okręgowego Związku Lekkiej Atletyki, Łódzkiego Okręgowego Związku Kolarskiego oraz Powiatowego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (PKWFiPW). Warto zaznaczyć, że od połowy 1926 r. na skutek zawirowań politycznych związanych z zamachem majowym J. Piłsudskiego, rozpoczął się proces, w wyniku którego wszystkie okręgowe związki sportowe uległy reorganizacji. Zaczęły one wówczas podlegać Okręgowemu Urzędowi Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (OUWFiPW)³⁰, otrzymując wsparcie finansowe i szkoleniowe. Beneficjentem tychże środków był również ŁKS, który w 1927 r. otrzymał od PKWFiPW 40 tys. zł na budowę nowoczesnej pływalni³¹. Basen zaprojektował Węgier – Alfred Hajos, zwycięzca dwóch konkurencji pływackich na pierwszych nowożytnych igrzyskach olimpijskich w 1896 r., oraz zwycięzca olimpijskiego konkursu sztuki w 1924 r. w dziedzinie architektury.

²⁶ D. Postolski, *Elkaesiak w eterze*, w: M. Goss, W. Filipiak, B. L. Szmel (red.), *100 lat ŁKS...*, s. 145.

²⁷ „Kurjer Łódzki” 1925, nr 38, s. 7; zob. też „Łódzkie Echo Wieczorne” 1926, nr 227, s. 7.

²⁸ W 1927 r. nakładem księgarni L. Fiszera wydano skrypt autorstwa W. Kozielskiego, pt. „Ping-Pong. Tenis pokojowy”. „Łódzkie Echo Wieczorne” 1927, nr 118, s. 7.

²⁹ A. Bogusz, *Dawna...* s. 373–375.

³⁰ OUWFiPW stanowił jedną z agend terenowych Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego, który został powołany rozporządzeniem Rady Ministrów z dn. 27 I 1927.

³¹ J. Strzałkowski, *Łódzki Klub Sportowy 1908–1933*, Łódź 1983, s. 40; „Łódzkie Echo Wieczorne” 1927, nr 212, s. 7.

Budowanie i podtrzymywanie życia sportowego w sekcjach

ŁKS w chwili pierwszej legalizacji statutu w 1909 r.³² posiadał tylko jedną sekcję – piłki nożnej³³. Jednak dzięki wytężonej pracy działaczy, szybko stał się klubem wielosekcyjnym, w którym uprawiano szeroki zakres dyscyplin sportowych. Były to, poza już wspomnianą piłką nożną, m.in.: lekkoatletyka³⁴, tenis ziemny, boks, strzelectwo, szermierka, motoryzacja, pływanie, kolarstwo, rugby, gry sportowe, hokej oraz inne sporty zimowe. W ŁKS uprawiano także sporty, których „żywność” miała charakter krótkotrwały³⁵. Dlatego też, to czy dany sport był uprawiany w Klubie, zależało głównie od zainteresowania członków i zarządu Klubu, lub po prostu wpływu czynników niezależnych. Warto więc w tym miejscu podkreślić, że ważnym czynnikiem decydującym o rozwoju ŁKS, stanowił społeczny odbiór jego oferty sportowej. O tym, że działalność Klubu spotykała się z dużym zainteresowaniem mieszkańców Łodzi, świadczyła przede wszystkim liczba członków ŁKS – wynosząca w latach 20. ponad 800 członków³⁶. Taki zasięg społeczny, czynił ŁKS jednym z największych klubów sportowych w Łodzi w dwudziestoleciu międzywojennym. Także w kontekście *pomiaru efektywności społeczno-wychowawczej stowarzyszenia*³⁷, Klub ze swymi 250³⁸ aktywnymi członkami mieścił się w grupie „dobrze” funkcjonującego stowarzyszenia (26–40%). Co prawda w latach 30. następował spadek liczby zarejestrowanych w ŁKS³⁹, to jednak jego różnorodna oferta sportowa nadal skutecznie konkurowała z dynamicznie rozwijającymi się klubami fabrycznymi. Praca wychowawcza i kulturalno-oświatowa w sekcjach Klubu dokonywała się poprzez swego rodzaju rytuały organizacyjne, takie jak: uroczyste przyjęcia nowych członków, otwieranie sezonów sportowych, honorowanie mistrzów klubowych, propagandowa organizacja imprez sportowych, organizacja jubileuszy i inne⁴⁰. Kulturowanie

³² Zob. „Elkaesiak” 22.02.2008, s.11; J. Strzałkowski, *Łódzki Klub Sportowy...*, s. 7–10.

³³ Zob. T. A. Grabowski, *Z lamusa warszawskiego sportu*, Warszawa 1957, s. 34–38.

³⁴ Zob. „Łódzkie Echo Wieczorne” 1925, nr 189, s. 6.

³⁵ Były to m.in.: piłka rowerowa, tenis na lodzie, rugby czy szybowce. W ŁKS działała również sekcja Państwowej Odznaki Sportowej, której celem było podnoszenie i podtrzymywanie sprawności fizycznej wśród szerokich warstw społeczeństwa. Zob. W. Filipiak, M. Goss, *Zapomniane sekcje*, w: M. Goss, W. Filipiak, B. L. Szmel (red.), *100 lat ŁKS...*, s. 337; por. H. K., H. L., *Ciekawostki sportowe*, „Kultura Fizyczna” 1959, nr 11–12, s. 803. „Echo” 1933, nr 138, s. 5.

³⁶ M. Nartowicz-Kot, *W niepodległej Rzeczypospolitej*, w: M. Goss, W. Filipiak, B. L. Szmel (red.), *100 lat ŁKS...*, *op.cit.*, s. 16–17.

³⁷ Według A. Kamińskiego: [...] *aktywność danej placówki organizacyjnej jest niezadowolająca, jeśli jej czynni członkowie stanowią poniżej 10% ogółu członków, dostateczna – przy wskaźniku 10–25%, dobra przy 26–40%, bardzo dobra przy 41–55% członków aktywnych; jeżeli wskaźnik przekracza 55% – wymaga dodatkowej analizy dla stwierdzenia, czy nie powstał w wyniku niepożądanego nadania organizacji charakteru ekskluzywnego przez nadmierne redukowание liczby członków lub zatrzymanie rozwoju organizacji poniżej posiadanych możliwości rozwoju*. A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1974, s. 168.

³⁸ „Kurjer Łódzki” 1925, nr 86, s. 8.

³⁹ H. Lubawski, K. Łukasiewicz, Z. Rąbalski, W. Salm (red.), *30 lat Łódzkiego Klubu Sportowego*, Łódź 1939, s. 139.

⁴⁰ „Kurjer Łódzki” 1928, nr 127, s. 8.

tych zwyczajów było czynnikiem scalającym członków Klubów oraz tworzyło swego rodzaju tradycję, która wzbogacała życie kulturalne ŁKS.

Wspieranie wychowania fizycznego i sportu szkolnego

Idea wszechstronnego rozwoju człowieka pod względem fizycznym, jak i psychicznym miała w Klubie nie tylko wymiar dydaktyczno-wychowawczy, ale i symboliczny. Pracę na rzecz wychowania fizycznego i sportu prowadzono w ŁKS w myśl hasła: „w zdrowym ciele, zdrowy duch”. Sentencja ta została również umieszczona na sztandarze Klubu, ufundowanym w 1924 r.

W ŁKS działalność sportową rozumiano jako ważny środek w wychowywaniu młodych pokoleń. Co więcej, sport dla odradzającego się obywatelsko i kulturalnie społeczeństwa łódzkiego stanowił często nową i atrakcyjną formę spędzania czasu wolnego. Jednakże okres zaborów pozostawił po sobie wiele problemów ustrojowych, gospodarczych i społecznych. Do najważniejszych należał niski poziom moralny społeczeństwa łódzkiego⁴¹. Dlatego też, analizując charakter pracy sportowej i edukacyjnej Klubu, można dostrzec realizację koncepcji wychowywania młodzieży łódzkiej poprzez sport. Warunki, w jakich prowadzono pracę wychowawczo-oświatową nie należały do łatwych, a do podstawowych problemów zaliczały się: brak pieniędzy oraz ustawowy zakaz przynależności młodzieży szkolnej do pozaszkolnych stowarzyszeń sportowych⁴². Szczególnie uciążliwa wydawała się druga z przeszkód, która komplikowała relacje wychowawcze między szkołą a stowarzyszeniami sportowymi. Dyrektywy MWRiOP utrudniały swobodny dostęp młodzieży szkolnej do zasobów dydaktyczno-materialnych klubów sportowych, czyli boisk, sal gimnastycznych, specjalistycznego sprzętu sportowego oraz wykwalifikowanej kadry instruktorów z zakresu wychowania fizycznego. Natomiast dla stowarzyszeń sportowych polityka zakazu blokowała jeden z najważniejszych trybów procesu szkolenia sportowego, mianowicie – naboru młodych adeptów do sekcji sportowych.

Pomimo tych niedogodności polityka władz ŁKS w stosunku do szkół łódzkich charakteryzowała się duchem otwartości i współpracy. Władze Klubu często udostępniały swoje obiekty sportowe i instruktorów na potrzeby rozwoju fizycznego młodzieży szkolnej. Przykładem może być „Święto Sportu”, zorganizowane na boisku ŁKS w 1928 r. przez władze szkolne m. Łodzi⁴³. Ten swego rodzaju festyn sportowy zgromadził około kilku tysięcy młodzieży z łódzkich szkół, która mogła podziwiać występy około 1300

⁴¹ „Kurjer Łódzki” 1928, nr 206, s. 11.

⁴² Zob. „Łódzkie Echo Wieczorne” 1925, nr 206, s. 6; zob. też „Łódzkie Echo Wieczorne” 1927, nr 251, s. 7.

⁴³ Udostępnianie przez władze ŁKS obiektów sportowych dla szkół i innych stowarzyszeń było także efektem polityki władz miejskich. Przedstawiciele Klubu, starając się o zgodę na dzierżawę terenów pod budowę infrastruktury sportowej, a także potrzebne ku temu środki finansowe, zobowiązywali się do udzielenia go innym podmiotom.

uczniów i uczennic⁴⁴. Również na potrzeby organizowanego w 1936 r. „Konkursu Modeli Latających”, w którym wzięło udział 215 zawodników ze szkół powszechnych i średnich, ŁKS udostępnił swoje boisko przy Al. Unii 2⁴⁵. Integracja Klubu ze środowiskiem szkolnym nie ograniczała się jednak tylko do użyczania obiektów. W 1924 r. zawodnicy A-klasowej drużyny piłki nożnej ŁKS, wzięli udział w zawodach międzyszkolnych rozgrywanych na boisku Klubu. Była to swego rodzaju innowacja, gdyż gracze ŁKS zasiliли poszczególne drużyny szkolne. W turnieju wzięły udział wówczas trzy szkoły: Gimnazjum Humanistyczne K. Tomaszewskiego, Państwowe Gimnazjum im. M. Kopernika oraz Szkoła Handlowa Zgromadzenia Kupców (SHZK)⁴⁶. Zawodnicy ŁKS odwiedzali także łódzkie szkoły w celu propagowania tężyzny fizycznej. W 1926 r. w SHZK Klub urządził popisy w piłce siatkowej i lekkiej atletyce. Zainteresowanie pokazami było bardzo duże⁴⁷, a splendoru imprezie dodał rekord Polski ustanowiony w skoku wzwyż z rozbiegu przez E. Kwaśniewskiego⁴⁸.

Popularyzowanie czytelnictwa

Wyznaczone statutowo kierunki działań ŁKS zobowiązywały stowarzyszenie do podejmowania działań w zakresie pracy kulturalno-oświatowej. Jedną z pierwszych akcji w tym zakresie stanowiło zorganizowanie w 1923 r., – czytelnicy w lokalu Klubu⁴⁹. Ta inicjatywa władz ŁKS była wyrazem społecznego odzewu na walkę z analfabetyzmem. Co więcej, w pozaborowej Łodzi, jak i całej Rzeczypospolitej, istniała realna groźba wtórnego analfabetyzmu. Dotyczyła ona zwłaszcza osób, które zakończyły kształcenie na etapie szkoły podstawowej i to najczęściej niskozorganizowanej⁵⁰. Dlatego też propagowanie czytelnictwa miało sprzyjać poszerzaniu horyzontów myślowych, wzbogacaniu wiedzy, a w konsekwencji kształtowaniu postaw poprzez słowo pisane. Kontakt z książką, jak i z czasopismami specjalistycznymi, sprzyjał również wyrabianiu poglądów na sprawę wychowania fizycznego i sportu.

W 1922 r. ogólne zebranie członków ŁKS, powołując nowy zarząd, wybrało na stanowisko bibliotekarza – Zygmunta Skibickiego⁵¹. Komórką organizacyjną Klubu, która odpowiadała za organizację i prowadzenie czytelnicy była Komisja Sportowa ŁKS. Na

⁴⁴ „Kurjer Łódzki” 1928, nr 158, s. 9.

⁴⁵ „Kurjer Łódzki” 1936, nr 135, s. 5.

⁴⁶ „Kurjer Łódzki” 1924, nr 140, s. 6.

⁴⁷ Jak pisze autor tekstu: *Na [...] imprezę ściągnęła taka masa widzów, że znaczna ich część musiała wrócić do drzwi do domu z powodu braku biletów i miejsca na sali, a niewiele brakowało aby nie starczyło miejsca dla ćwiczących.* „Kurjer Łódzki” 1926, nr 61, s. 4.

⁴⁸ Ibidem, s. 4; „Łódzkie Echo Wieczorne” 1926, nr 49, s. 7.

⁴⁹ „Kurjer Łódzki” 1923, nr 5, s. 7.

⁵⁰ I. Michalska, *Wychowanie do czytelnictwa uczniów szkół powszechnych w Drugiej Rzeczypospolitej*, Łódź 2011, s. 97.

⁵¹ A. Heiman, S. Kowalski, K. Łukasiewicz (red.), *Jednodniówka...*, s. 48.

początku swej działalności biblioteczka klubowa udostępniała jedynie czasopisma sportowe i codzienne. W sprawozdaniu kasowym za lata 1929–1930, rozchód środków pieniężnych na prenumeratę czasopism księgowano w dziale: „Wydatki Administracyjno-Gospodarcze”, pod nazwą – „Różne”⁵². Czytelnia była otwarta trzy razy w tygodniu w godzinach wieczornych. Komisja Sportowa, zachęcając do korzystania z klubowej literatury, na łamach „Kuriera Łódzkiego” ogłaszała: *Uważając czytelnie za bardzo ważny czynnik uspołecznienia i współżycia członków klubu, Komisja Sportowa nawołuje do liczniejszego odwiedzania lokalu w dni i godziny oznaczone*⁵³.

Propagowanie odczytów, wykładów i pogadanek

Samo uczestnictwo w życiu sportowym stowarzyszeń nie wystarczało, aby jego członkowie mogli wyrobić sobie jasny pogląd na sprawy kultury fizycznej. Stąd istniała potrzeba popularyzowania akcji odczytowej. Kampania odczytowa prowadzona przez łódzkie zrzeszenia sportowe była doraźnie ukierunkowana na potrzeby środowiska sportowego, a dopiero w dalszej perspektywie miała objąć społeczność pozaklubową. Do jej głównych zadań należało wyposażenie młodych pokoleń sportowców w niezbędny zasób wiedzy ogólnej. Idea odczytów miała również za cel podniesienie rangi sportu wśród szerokich warstw społeczeństwa łódzkiego. Odczyt przez swój poziom naukowy i kwalifikacje prelegenta miał za zadanie usankcjonować wychowawczą i poznawczą wartość sportu. Oprócz odczytów organizowano również spotkania o charakterze dyskusyjnym. Ich tematem były sprawy szeroko pojętej kultury fizycznej. Uzupełniały i pogłębiały one zasób wiadomości uczestników, których nie był w stanie przekazać ówczesny system oświaty szkolnej.

W Łodzi ruch odczytowy w okresie międzywojennym został zapoczątkowany przez kręgi wojskowe. Organizatorem wielu prelekcji było Okręgowe Koło Towarzystwa Wiedzy Wojskowej. ŁKS był natomiast jednym z pierwszych sportowych klubów cywilnych w Łodzi, który zaczął organizować cykle odczytowe. Władze Klubu uważały bowiem, że ciągłość odczytowa ma kluczowe znaczenie metodyczne i wychowawcze. Treści odczytów dotyczyły różnorodnych kontekstów wychowania fizycznego, jak i tematów z zakresu wiedzy powszechnej. Dobór prelegentów był równie ekskluzywny, jak i w tych organizowanych przez koła wojskowe, byli to m.in.: prof. E. Piasecki, prof. Z. Lorentz, dr L. Rozenberg, czy kpt. J. Baran⁵⁴. Dużym zainteresowaniem łódzian cieszyły się wykłady organizowane w lokalu ŁKS przez oficerów z 28 Pułku Strzelców Kaniowskich⁵⁵. Na prelekcjach tych pokazywano i uczono się obchodzenia z różnego typu karabinami

⁵² APL, AmŁ, Subwencje, sygn. 18765, s. 279.

⁵³ „Kurjer Łódzki” 1923, nr 5, s. 7.

⁵⁴ „Kurjer Łódzki” 1926, nr 51, s. 5; „Łódzkie Echo Wieczne” 1926, nr 39, s. 7.

⁵⁵ „Kurjer Łódzki” 1927, nr 52, s. 7.

i granatami. Cykle odczytów poświęconych tematyce sportowej urządzali również w RŁPR członkowie ŁKS – W. Kozielski i L. Szumlewski.

Poszerzaniu zakresu wiedzy członków ŁKS z życia ich klubu, służyły walne zgromadzenia Klubu oraz zebrania programowo-dyskusyjne poszczególnych sekcji sportowych. Walne zgromadzenia stanowiły dla uczestniczących w nim członków źródło bezpośredniej wiedzy o bieżącej działalności ŁKS⁵⁶. Poprzez sprawozdania i pogadanki m.in. na temat polityki kadrowej i finansowej, członkowie Klubu nie tylko poszerzali swoją wiedzę na temat programu działania stowarzyszenia, ale wyrabiali w sobie również poczucie przynależności do danej grupy ludzi. Na łamach prasy możemy odnaleźć rozmaite informacje o terminie i charakterze spotkań organizowanych w sekcjach ŁKS. W roku 1923 odbyło się spotkanie sekcji piłki nożnej, na którym oprócz wyboru kapitanów poszczególnych drużyn piłkarskich, wykład na temat taktyki gry wygłosił nowy trener ŁKS – L. Czeisler. Jak podaje łódzka prasa w tym samym roku w ŁKS odbywały się również wykłady szermierki, prowadzone przez płk J. Nusbauma⁵⁷. Szczególnie aktywną w zakresie organizacji zebrań swych zawodników była sekcja lekkiej atletyki. W ramach jej działalności urządzano wiele zebrań organizacyjno-dyskusyjnych, gdzie programowe referaty wygłaszał C. Rembowski. Sekcja ta urzędzała również wieczory dyskusyjne⁵⁸. Spotkania te odbywały się zimą i miały charakter cykliczny. W trakcie tych wieczorów poruszano tematy sportowe, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień lekkiej atletyki. Aby podnieść merytoryczną wartość dyskusji, zapraszano znanych sportowców-lekkoatletów, m.in.: S. Kostrzewskiego, A. Cejzika oraz J. Kluka. Na łamach „Kuriera Łódzkiego” pisano: *Wieczory te będą miały specjalne znaczenie dla czynnych zawodników, gdyż będą mogli dzięki nim pogłębić swe teoretyczne wiadomości z dziedziny treningu, higieny sportu itp.*⁵⁹

Ożywioną działalność w strukturach ŁKS prowadziły również sekcje: pływania, piłki ręcznej oraz hokeja. Na urządzanych zebraniach, oprócz dyskusji programowych dotyczących pracy danej sekcji, organizowano również uroczystości podsumowujące osiągnięcia zawodników. Wyróżniającym się zawodnikom wręczano dyplomy oraz nagrody. Główną zaletą tych spotkań był ich dydaktyczno-demokratyczny charakter, gdyż każdy z członków mógł zabrać głos i wypowiedzieć się na dany temat. Należy niestety dodać, że frekwencja nie zawsze była zadowalająca.

Organizowanie i prowadzenie kursów szkoleniowych

Jednym z problemów działalności łódzkich stowarzyszeń sportowych w okresie międzywojennym był brak instruktorów i trenerów. Brak uczelni wyższej o profilu wycho-

⁵⁶ „Łódzkie Echo Wieczorne” 1927, nr 279, s. 7.

⁵⁷ „Kurjer Łódzki” 1923, nr 57, s. 5.

⁵⁸ „Kurjer Łódzki” 1924, nr 1, s. 6.

⁵⁹ „Kurjer Łódzki” 1934, nr 327, s. 7.

wania fizycznego próbowano w łódzkim środowisku sportowym zrekompenzować organizacją specjalistycznych kursów. Ich odbiorcami mieli być kandydaci-przodownicy chcący uzyskać uprawnienia instruktorskie oraz trenerskie⁶⁰. Kursanci zdobywali wiedzę teoretyczną i praktyczną, niezbędną do wypełniania powierzonych im obowiązków w sekcjach sportowych. Poziom dydaktyczny tych szkoleń był często uzależniony od kwalifikacji osoby prowadzącej, doboru uczestników oraz bazy szkoleniowej. Kursy odgrywały także istotne znaczenie w podtrzymywaniu poziomu sportowego danego stowarzyszenia. Należy pamiętać, że sytuacja finansowa większości łódzkich klubów była trudna, dlatego dostępna oferta szkoleniowa pozwalała dostarczyć własnych fachowców bez konieczności zatrudniania specjalisty spoza klubu. Taki zabieg pozwalał na ćwiczebną aktywizację członków przez cały sezon.

Zaangażowanie członków ŁKS w udział w kursach organizowanych przez związki sportowe oraz OUWFIPW był nader aktywny i wyróżniający spośród innych łódzkich stowarzyszeń sportowych. Przykładem może być udział zawodników i działaczy ŁKS w zorganizowanym przez Kolegium Sędziów Łódzkiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej w 1921 r., pierwszym kursie na sędziów piłkarskich⁶¹. W 1926 r. również przez inicjatywę Kolegium Sędziów Łódzkiego Okręgowego Związku Lekkiej Atletyki, działacze ŁKS wraz z innymi łódzkimi działaczami sportowymi pierwsi przystąpili do organizacji kursu lekkoatletycznego, udostępniając na jego potrzeby swój lokal klubowy⁶². ŁKS, posiadając od 1931 r. własny basen pływacki, organizował także wiele szkoleń z zakresu nauki i doskonalenia pływania. W 1932 r. na pływalni ŁKS uruchomiono kurs nauki pływania, skierowany do mieszkańców miasta Łodzi. Jak podaje „Kurier Łódzki”, szkolenie prowadził J. Pardygół, dyplomowany trener Polskiego Związku Pływackiego oraz absolwent Akademii Wychowania Fizycznego w Berlinie⁶³. Forma kursu przeznaczona była dla osób początkujących i zaawansowanych oraz obejmowała uczestników obojga płci, w różnych przedziałach wiekowych. Uczestnicy szkolenia płacili jedynie za pobierane lekcje, gdyż Klub nie pobierał opłaty za wejście na pływalnię.

Władze ŁKS, dbając o poziom dydaktyczno-metodyczny swoich członków-przodowników, podejmowały również działania na rzecz dokształcania ich na szkoleniach poza Łodzią. W 1935 r. wysłano na kurs pływania do Warszawy czołowych pływaków ŁKS: M. Wągrzowskiego, J. Günthera i M. Szwanowskiego⁶⁴. Natomiast w 1938 r. w Centralnym Instytucie Wychowania Fizycznego im. Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsud-

⁶⁰ Specjalny rodzaj kursów organizowano również dla mieszkańców Łodzi (np. w ramach państwowej akcji „Miesiąc propagandy pływania”, w lipcu 1937 r.). Szkolenia miały zazwyczaj charakter krótkoterminowy i organizowane były bezpłatnie lub po niskich cenach. „Kurier Łódzki” 1937, nr 192, s. 7.

⁶¹ A. Bogusz, *Dawna...*, s. 210.

⁶² „Kurier Łódzki” 1926, nr 7, s. 4.

⁶³ A. Heiman, S. Kowalski, Z. Krachulec, H. Lubawski, K. Łukasiewicz (red.), *Łódzki Klub Sportowy 1908–1933*, Łódź 1933, s. 95; „Kurier Łódzki” 1932, nr 187, s. 7.

⁶⁴ „Kurier Łódzki” 1935, nr 99, s. 7.

skiego w Warszawie – w dość prestiżowym kursie szczypiorniaka prowadzonym przez uznanego eksperta w tej dziedzinie K. Schelena – wziął udział C. Raczyński z ŁKS⁶⁵.

Wiele szkoleń było również prowadzonych przez samych zawodników i działaczy ŁKS, m.in.: E. Majchrzaka, C. Rembowskiego, A. Kordasza czy L. Szumlewskiego. Na polecenie Łódzkiego Okręgowego Związku Hokeja na Lodzie kursy prowadził także wybitny sportowiec, olimpijczyk z 1936 r. – W. Król.

Organizowanie jubileuszy i akcji wydawniczych

Organizacja i znaczenie jubileuszy organizowanych przez łódzkie stowarzyszenia sportowe miały aspekt wielowymiarowy. Przede wszystkim uczyły one szacunku dla historii, zaspokajały potrzebę afiliacji oraz budowały poczucie tożsamości społeczno-kulturowej, która w znacznym stopniu kształtowała światopogląd członków danego klubu. ŁKS w dwudziestoleciu międzywojennym obchodził cztery jubileusze: 15-, 20-⁶⁶, 25- i 30-lecia istnienia Klubu. Jubileusze te cieszyły się dużym zainteresowaniem nie tylko wśród mieszkańców Łodzi, ale przyciągały również gości z całej Polski. Program obchodów rocznic powstania ŁKS był niezwykle bogaty, a w jego skład wchodziły m.in.: pochody ze sztandarami, nabożeństwa, składanie wieńców na Grobie Nieznanego Żołnierza, kilkudniowe zawody sportowe, bale, akademie, festyny dla publiczności i inne. By uświetnić rok jubileuszowy w 1924 r., na boisku ŁKS rozegrano pierwszy międzypaństwowy mecz w piłkę nożną w Łodzi, pomiędzy Polską i Turcją. Jubileuszom Klubu towarzyszyła również akcja wydawnicza w postaci trzech jednodniówek, na 15-, 25- i 30-lecie ŁKS. Jednodniówki te omawiały historię powstania oraz całokształt pracy i działalności Klubu.

Propagowanie wychowania obywatelskiego i przysposobienia wojskowego

Działalność oświatowa ŁKS oprócz jasno wytyczonych celów, realizowana była również w kręgu ściśle określonych wartości. Jedną z nich, która warunkowała oblicze i tożsamość Klubu był patriotyzm. Jako przykład mogą posłużyć barwy Klubu, mające kolor czerwono-biały. Również utworzone sekcje strzeleckie (1927 r.) i szermiercze (1933 r.) stanowiły wyraz sportowo-bojowego patriotyzmu⁶⁷. W 1927 r. w szkoleniowych manewrach wojskowych wzięła udział sekcja kolarska ŁKS. Kolarze w ramach przysposobienia

⁶⁵ Kurjer Łódzki” 1938, nr 87, s. 7.

⁶⁶ Zob. „Łódzkie Echo Wieczorne” 1928, nr 210, s. 7.

⁶⁷ ŁKS był również jednym z założycieli Łódzkiego Okręgowego Związku Stowarzyszeń Strzeleckich, Łowieckich i Łuczniczych. Zob. APL, UWŁ, WSP, Stowarzyszenia zlikwidowane i wykreślone z rejestru, sygn. 262a, s. 371; J. Paradowski, *Strzelectwo*, w: M. Goss, W. Filipiak, B. L. Szmel (red.), *100 lat ŁKS...*, s. 316–317; J. Strzałkowski, *Łódzki Klub Sportowy...*, s. 279–280.

wojskowego pełnili funkcje łączników pomiędzy poszczególnymi oddziałami wojskowymi⁶⁸.

Praca ŁKS na rzecz wychowania patriotycznego swoich członków znalazła obwarowanie także w zapisach statutowych. Przepisy zawarte w paragrafie 16 pkt b, wyraźnie mówiły, iż wykluczenie członka z Klubu może nastąpić: *jeżeli rozmyślnie działa na szkodę Państwa Polskiego lub Klubu, albo też swym postępowaniem przynosi uszczerbek godności obywatela*⁶⁹. Był to zapis jednostkowy, gdyż w żadnym z poprzednich statutów z 1921 i 1925 r., ŁKS w tak wyraźny sposób nie wyartykułował swojego stanowiska w obronie polskiej racji stanu. Wszak należy pamiętać, iż rok 1938 był okresem, w którym sytuacja polityczna na arenie międzynarodowej uległa zaostrzeniu. Echa tych wydarzeń miały również swoje reperkusje w podzielonej narodowościowo Łodzi. Dlatego też, ten krótki zapis w statucie ŁKS, należy interpretować jako postulat kształtowania i umacniania poczucia przynależności narodowej wśród członków stowarzyszenia. Taka afirmacja wartości i ideałów wyrażała podstawowy paradygmat wychowawczy Klubu⁷⁰. Jego symbolem był czynny udział wielu członków ŁKS, w zmaganiach wojennych w 1920 i 1939 r. Na jednym z zebrań Klubu 12 maja 1921 r., sekretarz C. Przybyszewski informował: *iz na odezwę Naczelnego Wodza – Ł.K.S., jeden z pierwszych oddał się do dyspozycji Rady Obrony Państwa, i że do służby czynnej wstąpiło około 30 członków, wskutek czego Klub był zmuszony wszelkie czynności zawiesić, a przystąpić do organizowania drużyny po „Cudzie nad Wisłą” i obecnie posiada już program na rok obecny*⁷¹.

Organizowanie wycieczek turystyczno-krajoznawczych

Wycieczki turystyczno-krajoznawcze stanowiły atrakcyjną formę poznawania polskiej kultury, historii i różnorodności krajobrazu. Udział w podróżach krajoznawczych – oprócz regeneracji fizycznej i psychicznej – wyrabiał również skłonność do autorefleksji dotyczącej oceny wartości dziedzictwa narodowego. Idea urządzania wycieczek i ich tradycja w ŁKS była najsilniej kultywowana w sekcji kolarskiej, która została powołana w 1925 r. i posiadała dwa działy: jazdy szybkiej i turystyki⁷². Wycieczki w sekcji kolarskiej ŁKS urządzano pod wpływem różnych przesłanek, do których najczęściej należały: inauguracja sezonu kolarskiego oraz święta religijne (np. Boże Ciało, Zielone Świątki). Organizowano wycieczki o różnym zasięgu kilometrażowym. Na gruncie lokalnym kolarze ŁKS udawali się do podmiejskich Łagiewnik, Rzgowa, Głowna i Łowicza. W trakcie tych wycieczek często rozgrywano wyścigi szosowe, a po ich zakończeniu biesiado-

⁶⁸ „Łódzkie Echo Wieczorne” 1927, nr 213, s. 7; zob. też „Ełkaesiak” 17.08.2007, s. 24.

⁶⁹ APL, UWŁ, WSP, Łódzki Klub Sportowy, sygn. 1623, s. 4.

⁷⁰ Z. Narski, *Zarys wiedzy...*, s. 9–14.

⁷¹ APL, UWŁ, WSP, Łódzki Klub Sportowy, sygn. 1623, s. 85; zob. „Ełkaesiak” 16.11.2009, s. 12; „Ełkaesiak” 29.09.2007, s. 23.

⁷² M. Goss, *Kolarstwo*, w: M. Goss, W. Filipiak, B. L. Szmel (red.), *100 lat ŁKS...*, s. 82.

wano i dekorowano zwycięzców. W miarę upływu lat i rozwijania się sekcji kolarskiej, zwiększył się również rozmach organizacyjny urządzanych wycieczek. Klub przez swoje działania propagandowe przyciągnął w swoje szeregi kilku znanych podróżników, m.in.: Z. Budziarka, H. Leszczyńskiego czy braci Suwałow. Kolarze ci stawiali sobie śmiało wyzwania, a jednym z nich był objazd granic Rzeczypospolitej, czyli trasy liczącej około 5000 km⁷³. Również wycieczki organizowane przez sekcję, swym zasięgiem daleko wybiegały poza województwo łódzkie. W 1931 r. zorganizowano dwudniową wycieczkę do Płocka i Włocławka, w której udział wzięło około 20 osób⁷⁴. Jak podaje „Kurier Łódzki” w 1937 r. sekcja kolarska była już na tyle prężna, że oprócz wycieczek turystyczno-kajakowych organizowała także wycieczki rowerowe do Zakopanego oraz do Wilna i na Kresy Wschodnie (ok. 1600 km)⁷⁵. Zapał turystyczny kolarzy ŁKS przekładał się również na triumfy sportowe, gdyż jego zawodnicy zajmowali wysokie lokaty w tak prestiżowych imprezach, jak: „Wyścig Dookoła Polski”, czy „Wyścig do Morza Polskiego”. O tym, że poziom sportowy sekcji kolarskiej w ŁKS był wysoki, świadczy również to, iż po trzech latach działalności miała ona już w swoim składzie olimpijczyka z Amsterdamu (1928 r.) – A. Reula.

Wycieczki turystyczne, poza sekcją kolarską, organizowano również wśród piłkarzy⁷⁶, lekkoatletów, narciarzy i motocyklistów ŁKS. Najczęstszym kierunkiem ich wypraw były wspomniane już wyżej Łagiewniki. Eskapady te miały zazwyczaj charakter rekreacyjny, krajoznawczy i towarzyski. W 1939 r. sekcja motorowa Klubu – w związku z inauguracją sezonu – zorganizowała wyjazd na nabożeństwo do Łagiewnik, a następnie wspólne śniadanie w Zgierzu⁷⁷.

Rozwijanie życia towarzyskiego

Organizacja imprez rozrywkowych w ŁKS⁷⁸ miała na celu pobudzenie i integrację tkanki społecznej Klubu⁷⁹. ŁKS w myśl zapisów statutowych pełnił funkcję animatora życia towarzyskiego, zapewniając tym samym odpowiedni poziom kulturalny organizo-

⁷³ Zob. „Kurier Łódzki” 1927, nr 132, s. 10; „Kurier Łódzki” 1933, nr 73, s. 7

⁷⁴ „Kurier Łódzki” 1931, nr 174, s. 9.

⁷⁵ „Kurier Łódzki” 1937, nr 241, s. 7.

⁷⁶ Zob. „Łódzkie Echo Wieczorne” 1927, nr 160, s. 7.

⁷⁷ Sekcja ta już od początku swego istnienia, czyli od 1934 r., skupiała członków z około 50 maszynami. „Kurier Łódzki” 1934, nr 102, s. 6.

⁷⁸ Już w czasach zaborów ŁKS organizował dla swych członków imprezy kulturalne. Przykładem może być rok 1911, kiedy to w okresie jesienno-zimowym zorganizowano wieczór karnawałowy oraz zabawę połączoną z wieczornicą muzyczno-wokalno-deklamacyjną. Zob. J. Strzałkowski, *Łódzki Klub Sportowy...*, s. 11–12.

⁷⁹ Pierwszą wzmiankę dotyczącą organizacji życia towarzyskiego zawierał paragraf 6 statutu, który głosił, iż do celów i zadań Klubu należy: *rozwój i podtrzymywanie życia towarzyskiego w gronie swych członków. Rozwinięcie tych zapisów następuje natomiast w paragrafie 7, gdzie czytamy, że ŁKS: urządza bale, przedstawienia, koncerty, wystawy i wycieczki dla swych członków; posiada lokal klubowy oraz utrzymuje bufet na zasadzie zezwolenia właściwych władz, APL, UWŁ, WSP, Łódzki Klub Sportowy, sygn. 1623, s. 2–3.*

wanych imprez i spotkań. Motywy ideowej pracy kulturalno-oświatowej w zakresie urządzania zabaw towarzyskich były różne. Najczęściej organizowano je przy okazji świąt i uroczystości religijno-obyczajowych oraz w celu zasilenia budżetu Klubu. Poza siedzibą ŁKS, imprezy te organizowano w różnych łódzkich lokalach, m.in. w: Białej Sali Manteuffla (ul. Zachodnia 45)⁸⁰, Towarzystwie Śpiewaczym „Lutnia” (ul. Sienkiewicza 31), Kasynie Oficerskim (Al. Kościuszki 4), Towarzystwie Śpiewaczym im. St. Moniuszki (ul. Ogrodowa 34), Hotelu Grand (ul. Piotrkowska 72) oraz Związku Handlowców Polskich (ul. Piotrkowska 108). Zabawy taneczne organizowane przez ŁKS, miały swoją doroczną tradycję w okresie karnawałowym. Urządzano wówczas bale, koncerty, rauty, maskarady, karnawałówki oraz tzw. „herbatki taneczne”. Oprócz tego w ŁKS odbywały się takie imprezy towarzyskie, jak: andrzejki, ostatki czy „Tradycyjne Święcone”. Program zabaw towarzyskich był urozmaicony, zdarzało się bowiem, że jego przebieg uświetniali swoją obecnością artyści Teatru Miejskiego⁸¹. Urządzanym imprezom akompaniowała orkiestra, a ich uczestnicy mieli do dyspozycji tani bufet. Organizatorem zabaw towarzyskich był Komitet Dochodów Niestających ŁKS oraz działacze poszczególnych sekcji. W 1933 r. władze Klubu powołały do życia sekcję towarzyską, która miała za zadanie ożywienie życia wewnątrzklubowego⁸². Wraz z jej utworzeniem propagatorem życia towarzyskiego był wysoki urzędnik państwowy oraz prezes ŁKS – J. Wolczyński. Sztandarowymi atrakcjami towarzysko-rozrywkowymi tego oddziału były wieczory brydżowe, połączone z tanecznymi imprezami o nazwie „five o'clock”.

Zabawy taneczne urządzały również poszczególne sekcje szkoleniowe ŁKS. Miały one charakter dodatkowej rozrywki uświetniającej inaugurację lub zakończenie sezonu sportowego. Prym organizatorski w tej dziedzinie wiodła sekcja kolarska Klubu. Jednakże na łamach łódzkiej prasy można odnaleźć informacje o zabawach organizowanych także przez inne sekcje, m.in. lekkoatletyczną i piłki ręcznej pań. Dochód z imprez rozrywkowych przeznaczano na rozmaite cele sportowe, np.: na sztandar dla Klubu czy rozbudowę stadionu⁸³. Jednocześnie należy pamiętać, iż statut zakazywał uprawiania gier hazardowych w lokalu Klubu. Członkowie ŁKS mogli natomiast wprowadzać gości z zewnątrz, co sprzyjało pogłębianiu integracji społecznej mieszkańców Łodzi.

Organizowanie imprez sportowych

ŁKS już od początków swojej działalności pretendował do miana głównego organizatora imprez sportowych w Łodzi. Głównym kryterium wyjściowym, które warunkowało urządzenie zawodów, stanowiło posiadanie odpowiedniej bazy w postaci obiektów

⁸⁰ Zob. APL, AmL, Podatek od obchodów sylwestrowych i noworocznych, sygn. 15469, s. 31.

⁸¹ „Kurjer Łódzki” 1926, nr 1, s. 9.

⁸² „Kurjer Łódzki” 1933, nr 276, s. 5.

⁸³ W paragrafie 43 statutu czytamy, iż na fundusze Klubu składały się m.in.: *dochody z zabaw i wynajmu obiektów Klubu*, APL, UWŁ, WSP, Łódzki Klub Sportowy, sygn. 1623, s. 9.

sportowych. Pierwszymi poważnymi zawodami zorganizowanymi przez Klub były „Wielkie Igrzyska Olimpijskie Łodzi”⁸⁴, które odbyły się 16 maja 1912 r. Kontynuując te tradycje w nowej rzeczywistości, a więc niepodległej Polsce, działacze ŁKS aktywnie włączyli się w odbudowę życia sportowego w mieście. Sprawna polityka Klubu oraz umiejętność pobudzania sił społecznych mieszkańców Łodzi sprawiły, iż ŁKS przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego nadawał rytm sportowo-organizacyjny, krzewiąc idee kultury fizycznej.

Jedną z podstawowych zalet urządzanych imprez była ich różnorodność. ŁKS przygotowywał zawody w niemalże każdej dyscyplinie sportu. Wiele z nich miało swoje specyficzne nazwy, takie jak: „Dzień rzutów”, „Dzień biegów” czy „Pierwszy krok pływacki”. Formuła imprez przyciągała zarówno amatorów, jak i profesjonalistów.

Startujący w zawodach ŁKS sportowcy niestowarzyszeni, oprócz samej możliwości udziału, mogli liczyć także na przygotowane przez organizatora nagrody. Taki prestiż miały urządzone w 1927 r. świąteczne zawody strzeleckie z broni małokalibrowej. Dla zawodników z najwyższą liczbą punktów przewidziane zostały wówczas nagrody rzeczowe. Otwartość ŁKS na sport amatorski miała charakter daleko idący. Zdarzało się bowiem i tak, iż Klub oprócz nagród i zapewnienia bezpłatnej możliwości uczestnictwa w zawodach, oferował również wypożyczenie sprzętu sportowego. Tak było przy okazji organizowania przez ŁKS zawodów w biegach przełajowych w 1937 r., gdzie w komunikacie prasowym Klub podawał: *Wszyscy chętni zgłosić się mogą na boisku przed startem (zapisy bezpłatne), przy czym niestowarzyszonym, nieposiadającym kostiumów, wypożyczą ekwipunek organizatorzy*⁸⁵.

Podtrzymywanie ducha sportu amatorskiego wśród mieszkańców Łodzi stanowiło tylko jeden z elementów działalności organizatorskiej ŁKS. Wyteżona praca Klubu koncentrowała się również na popularyzacji sportu zawodniczego. To właśnie dzięki zapaleni działacze ŁKS, łódzka publiczność mogła zobaczyć takie sławy polskiej lekkiej atletyki, jak: J. Kusocińskiego, S. Petkiewicza, J. Nojiego, W. Gierutto czy K. Kucharskiego⁸⁶. Największą popularnością cieszyły się jednak piłki nożnej ŁKS z drużynami zagranicznymi. Dzięki staraniom Klubu w Łodzi gościły drużyny z Niemiec, Czech, Austrii, Węgier i innych państw⁸⁷. Dla społeczności łódzkiej imprezy tego typu pozwalały być nie tylko świadkami widowiska sportowego, ukazywały one dodatkowo poziom i kulturę sportową krajów Europy Zachodniej. Taki kontekst uczestnictwa w życiu sportowym ŁKS, stanowił zarówno dla widzów, jak i zawodników ważny walor edukacyjny.

⁸⁴ A. Bogusz, *Łódź olimpijska*, Łódź 2005, s. 19.

⁸⁵ „Kurjer Łódzki” 1937, nr 71, s. 7.

⁸⁶ „Kurjer Łódzki” 1936, nr 234, s. 7.

⁸⁷ A. Bogusz, *Dawna...*, s. 171.

Propagowanie idei fair play w odbiorze widowiska sportowego

Tradycje ruchu kibicowskiego ŁKS narodziły się w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Zapoczątkowano wówczas m.in. używanie różnorodnych przedmiotów podkreślających tożsamość klubową oraz rozgrywanie meczy towarzyskich piłki nożnej sympatyków ŁKS z innymi kibicami łódzkich drużyn⁸⁸. Organizowano mecze piłki nożnej o „Puchar kibiców” pomiędzy drużynami ŁKS i Union Touringu. Pierwszy taki mecz odbył się w roku 1934, a fundatorem pucharu byli miłośnicy obu drużyn⁸⁹.

Dzięki szerokiemu poparciu społeczności łódzkiej, ŁKS w 1931 r. w plebiscycie „Przeglądu Sportowego” na najpopularniejszy klub w Polsce, zdobył pierwszą nagrodę. Klub, uzyskując 6741 głosów, wygrał zegar boiskowy marki „Omega”⁹⁰. Warta podkreślenia jest także frekwencja widzów na meczach piłki nożnej. W 1931 r. Łódź za sprawą ŁKS, miała najwyższą przeciętną liczbę widzów na meczach ligowych w Polsce⁹¹. W 1935 r. spotkania piłkarskie Klubu odwiedziło ogółem 29 075 widzów, i po drużynie Ruchu Wielkie Hajduki (37 587 osób) był to drugi wynik w Polsce⁹². Natomiast w 1937 r. mecze ŁKS obejrzało 28 161 sympatyków (przeciętnie 3520 osób na mecz)⁹³. Pod względem liczby widzów uzyskana frekwencja zachowała status *quo ante*, klasyfikując Klub na 5 miejscu w Polsce. Kibice ŁKS uczestniczyli także w meczach wyjazdowych swojej drużyny. W 1938 r. działacze ŁKS – w ramach meczu wyjazdowego z Wisłą do Krakowa – zarezerwowali specjalną „luxtorpedę”, by oprócz samych zawodników mogli pojechać również sympatyki Klubu⁹⁴.

Trudno dokonać jednoznacznej oceny jakości i poziomu kulturalnego widowiska sportowego na zawodach ŁKS. Niełatwa jest zwłaszcza analiza porównawcza opinii dotyczących zachowań łódzkiej publiczności, które wskazują na jej moralno-społeczną labilność. Na łamach „Kurjera Łódzkiego” jej zachowania interpretowano i przedstawiano w zależności od okoliczności. Z jednej strony bowiem zachowania widzów ukazywano jako nacechowane przyzwoitością i wyrobieniem sportowym⁹⁵, z drugiej natomiast nie szczędzono im krytyki. Widowni łódzkiej zarzucano chimeryczność, zobojętnienie oraz

⁸⁸ J. Bogusiak, J. Paradowski, w: M. Goss, W. Filipiak, B. L. Szmel (red.), *100 lat ŁKS...*, Katowice 2008, s. 338.

⁸⁹ „Kurjer Łódzki” 1935, nr 122, s. 5; „Kurjer Łódzki” 1938, nr 299, s. 7.

⁹⁰ J. Bogusiak, *ŁKS moja pasja...*, Łódź 2008, s. 181; „Kurjer Łódzki” 1931, nr 112, s. 9.

⁹¹ ŁKS był wówczas jedyną łódzką drużyną piłki nożnej w ogólnopolskich rozgrywkach ligowych. W 1931 r. Klub zakończył sezon na 6 miejscu w tabeli. „Kurjer Łódzki” 1932, nr 16, s. 9.

⁹² „Kurjer Łódzki” 1936, nr 8, s. 7.

⁹³ „Kurjer Łódzki” 1938, nr 3, s. 9.

⁹⁴ Warto również dodać, że działacze ŁKS wykazywali w swych działaniach nie tylko sprawność organizacyjną, ale potrafili się oni solidaryzować w imię wyższych wartości. Przykładem może być odwołanie w 1933 r. meczu z niemiecką drużyną piłkarską „Blau Weiss” w Łodzi. Decyzję tę podjęto pod wpływem protestów środowisk żydowskich, które zwracały uwagę na prześladowania i dyskryminację tej nacji w Niemczech. A. Bogusz, *Dawna...*, s. 404.

⁹⁵ Zob. „Kurjer Łódzki” 1927, nr 265, s. 9; „Kurjer Łódzki” 1936, nr 190, s. 5.

w niektórych przypadkach wręcz zdziwienie⁹⁶. Problem kibicowskiej demoralizacji próbowano wówczas rozwiązać przez dyskusję społeczną, nawołując do „wychowania publiczności”. Na łamach dziennika „Echo” zaczęto wówczas promować nowe standardy kibicowania, które oscyływały wokół takich wartości, jak: szacunek, życzliwość i tolerancja⁹⁷.

Stosunkowo łatwiejsza wydaje się być ocena moralna zachowań zawodników ŁKS⁹⁸. W 1930 r. drużyna piłkarska Klubu, w konkursie Polskiego Kolegium Sędziów Piłki Nożnej, zajęła 3 miejsce za grę *fair*⁹⁹. Jak podawał „Kurjer Łódzki”: *Na orzeczenie powyższe wpłynęło głosowanie wszystkich czynnych sędziów ligowych i protokoły sędziowskie z meczów mistrzowskich*¹⁰⁰. Zawodnikiem ŁKS, który indywidualnie został laureatem nagrody fair play był olimpijczyk – Władysław Król. Wyróżnienie to w formie „Listu Gratulacyjnego” otrzymał w 1978 r., za całokształt swojej działalności sportowej. Król był nie tylko świetnym sportowcem, *ale jego olbrzymia popularność brała się także z pięknego charakteru, prawości i uczciwości*¹⁰¹.

Sukcesy ŁKS w działalności sportowo-oświatowej stanowiły rezultat bardzo dobrej organizacji życia Klubu. Wieloaspektowy charakter pracy Klubu, to nie tylko efekt doświadczeń działaczy na polu sportowo-organizacyjnym, ale również analiza funkcjonowania innych instytucji mających charakter oświatowy. Starannie i konsekwentnie rozbudowywana oferta sportowa i kulturalno-oświatowa ŁKS, była w dużej mierze uwarunkowana zdolnościami i wytrwałością aktywistów Klubu. To właśnie ci ludzie, wśród których znajdowało się wielu pasjonatów, fachowców i pedagogów, uczyniło ŁKS jednym z największych stowarzyszeń sportowych międzywojennej Łodzi. Pracę oświatową ŁKS kierowano nie tylko do sportowców, ale także i osób, które nie miały okazji uczestniczyć w zorganizowanym systemie edukacyjnym. Szczególną opieką ŁKS objął młodzież nieszkolną w wieku od 15 do 21 roku życia, która – jak stanowiły zapisy statutowe – miała zapewnioną opiekę szkoleniową w strukturach Klubu. Tym samym dzia-

⁹⁶ W 1928 r. Zarząd ŁKS wydał odezwę do kibiców, w której nawoływano do kulturalnego zachowywania się na meczach Klubu. „Łódzkie Echo Wieczorne” 1928, nr 258, s. 7. Por. „Kurjer Łódzki” 1934, nr 325, s. 5; J. Bogusiak, *ŁKS moja...*, s. 179; M. Gumola, *Duma przedwojennej Łodzi. Łódzki Klub Sportowy (cz. 1)*, „Kronika Miasta Łodzi” 2007, nr 2, s. 126.

⁹⁷ Por. „Echo” 1929, nr 285, s. 5.

⁹⁸ ŁKS przez cały okres międzywojenny był klubem tolerancyjnym wyznaniowo, jak i etnicznie. W 1922 r. jednym z kryteriów branych pod uwagę przez Radę Miejską przy oddaniu w dzierżawę terenów pod budowę „Parku Sportowego”, stanowił zapis art. 5 statutu Klubu, że: *Członkami Towarzystwa mogą być osoby [...] bez różnicy wyznania i narodowości [...]*. APL, AmL, Protokół posiedzenia Rady Miejskiej, sygn. 12383, s. 59–64; zob. też APL, UWŁ, Łódzki Klub Sportowy, sygn. 1623, s. 95–96.

⁹⁹ „Fair play” w sporcie – *to nie tylko gra lub walka w sposób nieprzekraczający przepisów. To nie tylko brak brutalności. Zasada „fair play” (dosłownie – gry uczciwej) wymaga od przeciwników ponadto odpowiedniego ustosunkowania się duchowego zarówno do siebie, jak i do sportu w ogóle.* „Kurjer Łódzki” 1934, nr 109, s. 5.

¹⁰⁰ „Kurjer Łódzki” 1930, nr 10, s. 8.; zob. też „Łódzkie Echo Wieczorne” 1928, nr 121, s. 7.

¹⁰¹ M. Goss, B. L. Szmel (red.), *Łódzki OZPN...*, s. 43.

łalność ŁKS wykraczała poza pewien formalizm oświatowy, przyjmując charakter substytucjonalny i kompensacyjny. Metody i środki pracy powzięte przez działaczy Klubu powodowały, że jej założenia i przesłanki bliskie były koncepcjom oświaty pozaszkolnej¹⁰². Co więcej, proces wychowawczy w Klubie odbywał się przez realizację konkretnych zadań sportowych i kulturalno-oświatowych, które stanowiły realizację celów doraźnych i perspektywicznych. Efektem tych działań były postawy i dokonania członków ŁKS. Ich szeregi tworzyli nie tylko społecznicy, olimpijczycy i patrioci, ale przede wszystkim ludzie silni duchem i ciałem.

¹⁰² H. Radlińska, *Pedagogika społeczna*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. 219–256.